

УДК: 341.211
342.2/3
327(100)
COBISS.SR-ID 79824137

Политикологија
р. 2/2022, год 1, vol. 2.

Оригинални научни
рад

стр. 13-22

Рад примљен 17.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

КОНЦЕПТ СУВЕРЕНИТЕТА У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА¹

Невена Јовановић², асистент

Факултет за међународну политику и безбедност

Универзитет „УНИОН Никола – Тесла“

Резиме

Суверенитет као суштински елемент и примарно својство државе је на различите начине анализиран кроз политичку и правну историју. Различито тумачење концепта суверенитета последица је његове комплексности, односно чињенице да је суверена држава део међународног поретка заједно са другим наднационалним субјектима који настоје да уживају изванполитички утицај и моћ. Процеси глобализације и успостављање великог броја међународних организација резултирало је знатном релативизовању Боденовог схватања појма суверенитета који подразумева да је државна власт највиша, независна и неограничена.

Имајући у виду да са једне стране постоји суверена држава, као основни облик политичког организовања једног друштва, а са друге стране постоји међународна заједница, намеће се питање суверенитета у савременом добу и како на њега утичу међународни односи. Међузависност држава на различитим друштвеним и политичким пољима је

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДПМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: n.jovanovic@unionnikolatesla.edu.rs

очигледна док промене у међународним односима, посредно или непосредно, утичу на односе држава као субјекте међународног права. Упркос, глобализацији, развоју наднационалних и транснационалних ентитета, након значајнијих међународних догађаја као што су епидемиолошка, енергетска и економска криза, актуелни оружани сукоб, повремено уочавамо тренд јачања традиционалног значење концепта суверенитета. У том погледу, овај рад има за циљ да укаже на то да суверенитет државе у периоду међународних и националних изазова добија на важности, посебно из разлога што представља примарно средство заштите државног интегритета.

Кључне речи: суверенитет, држава, десуверенизација, међународни односи, глобализација

Увод

Историјски посматрано, теоретичари правних и политиколошких наука концепт суверенитета истражују и на различите начине објашњавају и тумаче, износећи опречне, а неретко и дијаметрално супротне ставове о концепту суверенитета. Такво поступање се може оправдати бројним разлозима међу којима се истиче динамика и променљивост међународних односа. Сложени међународни односи, повезаност држава кроз заједничку сарадњу на регионалном и светском нивоу, придруживање држава међународним организацијама довели су до тога да национална држава и суверенитет доживљавају свој преображај. У том погледу, државни суверенитет се мењао тежећи да се пролагоди променама које су се јавиле као последице процеса глобализације и интернационализације, технолошког развоја и социјалних конфликта.

Наведене промене довеле су до новог разумевања и еволуције концепта суверенитета. Видљиво је да се, средином двадесетог века, традиционално схватање појма суверенитета као основног својства државне власти нашло пред различитим друштвеним и политичким изазовима који су утицали на то да изворно значење појма суверенитета буде у коализацији са општом сликом реалности и сходно томе, буде доведено у питање. Премда се у теорији срећу чак и тврдње о нестајању и губитку суверенитета, чини се ипак, да су такви ставови крајње радикални. Суверенитет постоји, само је у великој мери условљен друштвено- економским развитком, политичким статусом и моћи државе на међународној сцени.

Полазећи од наведеног, рад настоји да објасни због чега и на који начин међународни односи доводе у питање изворно тумачење концепта суверенитета. У вези са тим, са друге стране, специфични међународни догађаји попут општих међународних криза, подстичу на враћање вестфалском схватању суверенитета који као есенцијално својство државе власти представља основу заштите интереса државе, зато што уз поста-

јање глобалних заштићених вредности, државе су приморане да се окрену националним питањима и решавању изазова пред којима се повремено налазе.

Концепт суверенитета у савременом добу

Пре него започнемо анализу релације између државног суверенитета и међународних односа морамо најпре указати на појам концепта суверенитета данас, у савременом добу. Израз суверенитет потиче од француске речи *souverainete* која подразумева „врховну власт, неограничену власт, потпуну државну независност, неприкосновеност“ (Вујаклија, 1986, 880). Сходно томе, суверенитет представља правну идеју и институцију којим је означено „својство државне власти по коме је она највиша власт на подручју одређене државе“ (Енциклопедија политичке културе, 1993, 1134).

Суверенитет, схватан као територијална политичка независност и самосталност државе каква нам је данас позната није била присутна у средњевековној Европи. Наиме, прве обресе суверених државе уочавамо током шеснаестог века развојем науке, технологије, усвајањем основних људских права и слобода. Концепт суверенитета је уско повезан са појавом настанка националне државе. Вестфалским миром 1648. године „креиран је нови систем суверених држава у оквиру анархичног система међудржавних односа“ (Словић, 2017, 216). Нове, суверене државе успостављене из средњевековног система успешно су успоставиле државну власт над страновништвом своје територије. У овом периоду формира се централизована суверена држава која има монопол стварања правног поретка и спровођења закона на својој територији и независна је у спољним пословима (Beetham, 1984, 208). Суверенитет је, у том смислу, посматран као камен темељац националних држава којима је гарантовано право на самоопредељење, једнакост између држава, принцип немешања у унутрашње ствари других државе. Дакле, првобитно, термин суверенитет је изражао замисао о успостављању коначног и апсолутног ауторитета у политичкој заједници (Hinsley, 1986, 1). Са друге стране, према виђењу Посавецу, идеја суверенитета представљала је само први степен развоја модерне државе која је имала за циљ омогућавање мира (Posavec, 1993, 150). Ипак, признавање највише, независне и правно неограничене државне власти над својом територијом и становништвом наметнуло је потребу за заштитом националних интереса и територијалног интегритета.

Међутим, овакво државоцентрично схватање суверенитета подлегло је под притисцима глобализације. До промене у погледу схватања концепта суверености долази, „од прве половине двадесетог века, када је сувереност отворено почела да се оспорава или релативизира као одлучујуће својство државе“ сматрајући да у том погледу не одговара новој друштвеној реалности (Митровић, 2010, 73). Глобализација као универ-

залан „процес светске економске, политичке и културне интеграције и унификације“ (Ћирић, 2017, 567) допринела је деградацији државног суверенитета. Овај процес је у летеатури означен као десуверенизација. Донекле, овом процесу придружила се и сама држава тако што се при стварању и приступању међународним организацијама, путем међународних уговора, својевољно одрекла дела своје самосталности и независности и пристала на политички ауторитет органа у чијој власти учествују многе државе. Тако на пример, према мишљењу аутора који се слажу да је са процесом глобализације отпочео процес и десуверенизације, Европска унија представља унију држава чланица које су чланством умањиле своју спољну и унутрашњу самосталност и независност тако што су Европској унији „пренеле“ део свог суверенитета са циљем постизања јединствене економске и социјалне политике, као и постизање моћнијег, уједињеног политичког утицаја на догађаје у свету који самостално не би могле да имају. Ипак, са друге стране, мора се поћи од тога да је државна суверена власт јединствена и недељива, да се државе не одричу свог суверенитета већ уласком у Европску унију и у друге међународне организације државе својевољно признају органе и надлежност надржавних ентитета у појединим областима политике у којима су раније уживале искључиво право одлучивања.

Очигледно је да суверене државе нису одувек биле присутне, односно да су људи свој политички живот у заједници организовали на различите начине. Међутим, радикално је схватање да суверена држава, као основни облик политичког и друштвеног организовања друштава, неће бити увек присутна. Ова претпоставка оправдава се тврђењом да је државно уређење историјска институција обликована од стране људи у одређено време и да држава као друштвена организација има своје предности и недостатке који се временом мењају. У том смислу, сматра се да ће надржавни ентитети глобалног карактера, као напреднији и бољи облик друштвеног организовања бити прихваћени, а држава као облик превазиђена и напуштена (Jackson, Sorensen, 2013, 10). Ипак, држава је централна институција светске политике и мали су изгледи да ће се такво схватање о сувереној држави у догледној будућности променити, без обзира на то што је међузависност држава на светском нивоу изузетно велика. Уз то, „веома је тешко замислити глобални политички систем у којем народи (тј. садашње државе) губе свој суверенитет, а да при томе није добоко неправедан и нужно насилан“ (Станар, 2021, 175). Имајући у виду промене које се дешавају, можемо закључити да држава успева да на свој начин одговори на њих настојећи да сачува сувереност која јој је својствена.

Ставови о нестајању суверенитета и државе осим што су радикални, они су у неку руку и погрешни јер је суверенитет био и остаје „главно средство заштите крхким државама против спољног интервенционизма, који је ретко мотивисан хуманитарним

разлозима, већ најчешће себичним геополитичким интересима“ (Вукадиновић, Аврамовић, 2014, 43). Другим речима суверенитет и данас представља „правну препреку страном мешању у јурисдикцију држава“ (Jackson, 2005, 73). Такве гаранције потврђене су норма Повеље УН којима се прокламује развијање односа заснованих на поштовању равноправности и самоопредељењу народа (чл. 1.), принципу суверене једнакости свих чланова организације (чл. 2.), доктрини неинтервенције и праву држава на индивидуалну и колективну самоодбрану (чл. 51.).

Државни суверенитет и међународни односи

Сувереност, као одређујуће својство државе постаје општеприхваћено у деветнаестом веку, и то превасходно, ширењем теорија о народној суверености и правној држави. Међутим, развојем утопијске идеје о стварању светске државе, успостављањем великог броја међународних организација, формирањем војних савеза и изузетно велика социјална и економска међузвизности и велики број облика међународних сарадња доводи до тога да поједини аутори негирају (Леон Диги, Едгар Морин, Радомир Лукић) или указују на слабљење суверенитета (Нил Мекормик). Према томе, традиционално схватање концепта суверенитета које подразумева „независност државе у међународним односима која произилази из унутрашњег суверенитета те државе“ (Стојадиновић, Матић, 2014, 91.) почиње да се оспорава. Другим речима, измењена политичка стварност савремених међународних односа неминовно је утицала на модерно схватање суверенитета. У правцу прилагођавања концепта суверенитета актуелној стварност установљена је „теорија уставног плурализма по којој државе нису једина места на којима може да се пронађе сувереност“ (Митровић, 2010, 74). Међународне прилике су постале такве да намећу ограничавање спољашњег суверенитета како би се успоставила компромисна решења и коректни међународни односи између чланица светске заједнице. Ипак, са друге стране веома је важно да унутрашњи суверенитет остане апсолутан како би се онемогућило мешање других држава и међународних субјеката у унутрашња државна питања, зато што поједине надлежности и послови морају остати у искључивој надлежности власти матичне државе. Дакле, са унутрашњег становишта суверенитет подразумева да је државна власт највиша, неограничена и неприкосновена, док посматрано споља државна власт је независна и у односу са другим властима држава у међународним односима равноправна.

Полазећи од наведеног, међународни односи имају значајни утицај и улогу у схватању концепта суверености државе и том смислу их је потребно анализирати. Државе се међу собом разликују, а за међународне односе важан је њихов економски потенцијал, политичка моћ и утицај њихових институција, технолошки развој, војна моћ, природна богатства, величина територије, број становника и друго. Без обзира на

поменуте разлике, као што је већ напоменуто, на међународном плану суверене државе су независне и међусобом равноправне. Ипак, при анализи међународних односа теоретичари се преваходно фокусирају на велике силе (САД, државе Западне Европе, Русија, Кина) док мале, неразвијене и слабе државе маргинализују сматрајући да немају значајнији утицај на систем међународних односа. У том контексту, према Андерс Вивелу малим државама остаје да поштују и следе правила игре јер када су правила успостављена оне су биле слабе да би биле узимане за озбиљно. Тако да, када је реч о међународним односима малим државама преостају две стратегије; скривање или удруживање (Wivel, 2010, 15).

У савременим условима државе, и да то желе, не могу бити изоловане једне од других. Напротив, оне осим што имају заједничке границе ступају у различите савезе, организације и бројне облике сарадње настојећи да остваре заједнички интерес успостављајући и одржавајући међународне односе. Највећи број држава настоји да ступи у коректне и пријатељске међународне односе. Ипак, постоје и оне државе чије је наступање крајње непријатељско. Премда, је спољни суверенитет, који се везује за односе између држава дефинисан међународним правом, моћне државе чији се национални интереси сукобљавају са интересима слабијих држава неретко покушавају политичким притисцима да ограниче њихов суверенитет како би их остварили на штету малих и немоћних. То значи да, док с једне стране стоје државе које као водеће светске силе уживају апсолутни и јединствен суверенитет, с друге стране су слабије и немоћне државе које су принуђене да трпе утицај најмоћнијих држава како не би довеле у питању своју државност. Између осталог, то је један од примарних разлога због којих се сматра да су данас једино суверене оне државе које су економски и војно моћније у односу на друге. Ипак, уочавамо да је појава „нових центара моћи, пре свега Кине, Русије, али и Бразила и Индије уз истовремено опадање моћи западних држава неизбежно довело (...) до тренда јачања држава, али искључиво оних које располажу довољном моћи да се одупру диктату САД и њених западних савезника“ (Стојадиновић, Матић, 2014, 92).

Данас, у свету постоји велики број међународних организација које имају задатак и одговорност да успоставе стабилан, безбедан и предвидив међународни поредак. Упркос заједничком труду, свет се периодично суочава са појединим кризама различитог карактера (економске, финансијске, енергетске кризе, пандемије, оружани сукоби и друго). Непожељне последице ових догађаја се, најчешће, брзо “осете” широм света, управо, због велике повезаности држава. Тако претња одређене државе, убрзо постаје глобалан проблем, а мере које одређена државна власт самостално предузима недовољне да се изазов савлада. У том погледу, држава постаје све мање способна да савлада кризу, а сарадња на међународном нивоу је неопходна. Премда међународна заједница тежи да заједничким напорима пронађе решења за овакве ситуације, природно

је да државе улажу више напора да заштите своје интересе и вредности и да буду апсолутно независне приликом доношења одлука, јер на крају националне вредности имају приоритет над економском и сваком другом сарадњом. Суочене са изненадним савременим изазовима, државе су увиделе да, у појединим ситуацијама могу рачунати једино на сопствене капацитете, те их у том смислу, морају континуирано развијати и унапређивати како би се на њих могле ослонити у непожељним и неповољним околностима. Тако су на пример, државе чланице Европске уније, између којих до тада нису постојале физичке државне границе, у периоду корона вируса вратиле исте како би контролисале кретање људи који само пролазе или долазе на њихову територију. У циљу борбе са актуелном епидемиолошком кризом државе су доносиле различите одлуке и свака од њих је имала свој систем правила која су представљала израз борбе са ковид кризом. Све чешће смо сведоци да на одређене догађаје, који својим последицама битно мењају светски поредак, није могуће утицати, и у вези са тим, концепт суверенитета можемо посматрати као правни и политички феномен који се сходно међународним приликама адаптира како би одговорио на нове историјске околности.

Државе настоје да задрже апсолутну сувереност, а новоуспостављене државе желе да је стекну. Како би заштитиле свој територијални интегритет, суверенитет и друге националне вредности држава ступа у различите односе међународне сарадње које сматра корисним за њен даљи развој, напредак и просперитет, док са друге стране спречава утицај страног деловања који сматра штетним за њену безбедност, политичку и економску стабилност и територијалну целовитост. Стално присутне хегемонијске амбиције једне или групе држава над другим државама употребом различитих механизма (међународни притисци, ограничавање суверенитета) нарушавају међународне односе држава и води нестабилности и несигурности, глобално. Зато, по правилу, жеља за доминацијом се прикрива пријатељским радњама, јер „очувања статуса добронамерног хегемона или одговорног субјекта спречава велике силе да маневришу против интереса малих држава јер би такви поступци упозорили друге државе и самим тим би се створиле препреке за остваривање спољнополитичких интереса“ (Rostoks, 2010, 99). Према томе, замисао према којој односи између власти држава треба и могу да буду хетерархијски, а не хијерархијски је више идеал него реална могућност. Све док је присутнија жеља за доминацијом, уместо за сарадњом државе морају чувати свој суверенитет. „Занемаривање суверености држава има за циљ да уклони правне препреке за интервенције тј. да оправда и легитимише интервенцију. Мада себе назива космополитским, то схватање је у ствари интервенционистичко и реалполитичко у корист доминантне светске силе“ (Вукадиновић, Аврамовић, 2014, 45).

Закључак

Сувереност представља правно политички институт који је уско повезан са државом, односно са државном влашћу. Реч је о сложеном теоријском појму за који се везује велики број теорија. Од успостављања па све до данас, дакле у периоду од XVII до XXI века, концепт суверенитета је еволуирао прилагођавајући своју суштину значајним историјским променама. Поред тога што теоретичари правних, политичких и других друштвених наука не постижу сагласност око самог значења суверености и њених обележја, као резултат измењене слике савременог света, у литератури наилазимо на различита мишљења о томе да је суверенитет апсолутан и неприкосновеном, затим, у извесном смислу ограничен или чак не постоји. Другачији, а у појединим случајевима, супротни и међусобно искључујући ставови допринели су релативизацији овог појма. У том погледу, новија литература наглашава одступање од тзв. вестфалског суверенитета.

Анализирајући концепт суверенитета увиђамо да на сувереност државе утиче велики број чинилаца међу којима незаобилазан утицај имају међународни односи. Пријатељски односи између држава, по правилу, заснивају се на поштовању узајамне независности и принципу равноправности. Ипак, на међународној сцени издвајају се државе које у међународне односе ступају са позиције светске силе у намери да своје државне интересе и циљеве наметну читавој светској заједници. Овакав хијерархијски однос представља посебну потешкоћу за слабе и мале државе. Из тог разлога је важно да државе буду и остану суверене како би уживале право да имају коначну власт у политичким стварима које се тичу њених грађана. Исто тако, суверенитет може бити средство којим нејаке државе ограничавају утицај и онемогућавају спровођење империјалних пројеката моћних држава. Некада униполарни свет, постаје вишеполаран, а измењена слика међународних односа даје могућност да ослабљен суверенитет држава поново добије на значају.

Литература

- Beetham D. (1984). „The future of the nation state“, in McLennan, Gregor, Held, David, Hall, Stuart (eds.), *The Idea of the Modern State*, Open University Press, p. 208-222.
- Hinsley, F.H. (1986). *Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson R. (2005). „*Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis*“, Palgrave Macmillan.
- Jackson Robert, Sorensen Georg (2013) „*Intorduction to International Relations – Theories and Approaches*“, Oxford: Oxford University Press

Posavec Z. (1993). "O suverenitetu", *Politička misao*, (4): str. 148-155.

Rostoks, Toms (2010) „Small States, Power, International Change and the Impact of Uncertainty“, in Robert Steinmetz, Anders Wivel (eds.), „*Small states in Europe: challenges and opportunities*“, (pp. 87-101.) Ashgate Publishing, Farnham.

Wivel A. (2010) „From Small State to Smart State: Devising a Strategy for Influence in the European Union“, in Robert Steinmetz, Anders Wivel (eds.), „*Small states in Europe: challenges and opportunities*“, (pp. 15-29.) Ashgate Publishing, Farnham.

Вујаклија М. (1986) „*Лексикон страних речи и израза*“, Београд: Просвета.

Вукадиновић Г., Аврамовић Д. (2014.) „*Увод у право*“, Нови Сад. *Енциклопедија политичке културе* (1993.), Београд

Митровић М. Д. (2010.) „*Теорија државе и права*“, Београд: Досије

Повеља Уједињених нација (2022), [Web log post]. https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/10/povelja_un.pdf приступљено 09.09.2022.

Словић, С. Ж. Срђан (2017), „Вестфалски мир - вододелница нове улоге државе у међународним односима“, *Баштина*, (43), стр. 209-219.

Станар Ж. Д. (2021). „*Етика међународне политике*“, Београд: Добротољубље.

Стојадиновић М., Матић П. (2014.). „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, у Ковачевић Брацо (ур.), *Зборник радова Глобализација и сувереност са освртом на Босну и Херцеговину* (стр. 87-95.), Бања Лука.

Ћирић А, (2017) “Утицај глобализације на правну регулативу међународних економских односа,” *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, (76): стр. 563-593.

THE CONCEPT OF SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

Summary

Sovereignty as an essential element of the state and it has been analysed in different ways throughout political and legal history. The different interpretation of the concept of sovereignty is a consequence of its complexity and the fact that a sovereign state is a part of the international order together with other supranational entities that seek to enjoy a certain political influence and power. Globalization processes and the establishment of a large number of international organizations resulted in a significant relativization of Boden's understanding of the concept of sovereignty, which implies that state power is supreme, independent and unlimited.

Bearing in mind that on the one hand there is a sovereign state, as the basic form of political organization of a society, and on the other hand there is an international community, the question of sovereignty in the modern age arises and how it is affected by international relations. The interdependence of states in various social and political fields is obvious, while changes in international relations, indirectly or directly, affect the relations of states as subjects of international law. Despite globalization, the development of supranational and transnational entities, after significant international events such as the epidemiological, energy and economic crisis, the current armed conflict, we occasionally observe a trend of strengthening the traditional meaning of the concept of sovereignty. In this regard, this paper aims to indicate that the sovereignty of the state in the period of international and national challenges gains importance, especially for the reason that it represents the primary means of protecting the state's integrity. Key words: sovereignty, state, de-sovereignization, international relations, globalization